

ROMA NAPLÓ

(2007. JÚNIUS – 2008. JÚNIUS) V.

21.

Én azt gondolom, Szász Annának – a levelét idéztem az előző részben –, a magyar társadalom felelőssége tekintetében akkor is igaz van, ha a konkrét felelősség kérdésében talán téved. Azt kérdezi:

„Mégis, mitől szorultak a cigányok a faluszéli putrikba, ha nem azért, mert más helyet nem engedélyezett nekik a társadalom?”

Ez látszólag költői kérdés. Pedig cseppet sem az, egyáltalán nem kézenfekvő a válasz. Monoron az elmúlt években három helyről telepítettek ki cigány családokat. (Az egyik esetben volt is itt tiltakozó különbusszal Horváth Aladár, Tamás Gáspár Miklós és mások.) Az egyik a régi csendőrlaktanya épülete volt, a másik a város legszebb, klasszicista, tornácos régi lakóháza, a harmadik pedig a főutca egyik patinás emeletes épülete, valahol a Járásbíróság és a Vigadó között. Mindhárom helyszín a város belső területén van. Ezekből a lakásokból, helyiségekből az egykori uralkodó osztály menekült. Vagy lett kilakoltatva. Vagy éppen a háború áldozatainak a hagyatéka volt. A beköltöztetett cigány családok a kis bérleti díjú belvárosi lakások mellé természetesen munkát is kaptak. Gyerekeik óvodák és iskolák szomszédságában nőttek föl. Nem voltak, nem lehettek kirekesztve, inkább úgy látszik, kényeztetve voltak. De nem éltek a lehetőséggel. Nem tu-

dom a történeteik belső útját. Lehet, a változásokra, hogy évszázadokat ugorjanak saját civilizációs történetükben, néhány évtized kevés volt. De ezek a belvárosi lakások valóságosak voltak. Eredetileg lakhatók is. Hogy lakóik nem váltak városi polgárokká, rajtuk is múlt. Inkább rajtuk, mint bárki másokon. A város szívében úgy éltek, mintha kiteszítettek lettek volna, megőrizték városon kívüli létmódjukat, magukért annál kevesebbet tettek, minél többet kaptak, mindezt nem volna szabad mások számlájára írni. Nem kellett nekik a város, nem tudták megtanulni. Bizonyára, ha közülük való volnék, ezer sérelmet tudnék felhozni a mentségükre. De ezer sérelem se adhatja ki azt, hogy ők városon kívülre rekesztettek lettek volna.

(A házakat aztán le kellett rombolni. Részben azért, mert annyira tönkrementek. Részben azért, mert a cigányok kiköltöztetése miatt alighanem nem is gondolhattak más megoldásra, nehogy rasszizmus vádja érje az önkormányzatot. Holott így is érte.)

Tudható, hogy efféle belvárosi, tanácsi lakások sok településen voltak. Láthattuk a történet végét. Ezek a helyek mind nyomortanyákká váltak. Nem tudom, ki a vétkes ebben. De azt mondani, hogy a cigányok a faluszéli putrikba szorultak, az abban az értelemben, hogy kiszorították volna őket, biztosan nem igaz. Mert azok a családok, akiket kiköltöztettek, azok is rendes, lakható lakásokat kaptak. Még az is

lehet, hogy a falu szélén. És alacsony komfortfokozatban. De hát mennyi-en kezdtük így. Monoron manapság a feltörekvő polgárok vásárolnak a város szélén házhelyeket, és lesz a szántó föld szomszédsága értékes városrész. Míg a cigányok otthonai pedig gyakran putrikká válnak. Holott egy ház rendben tartásához, hogy ne putri legyen, nem pénz kell. És ezt sok cigány már pontosan tudja. Még több cigány azonban nem.

Nem hiszem, hogy nagyobb szegénységben éltek a hetvenes-nyolcvanas években a cigány családok, mint ahogyan nem cigány családok sokaságai éltek a háború után két évtizedig. A nem cigány szegénység tolta felfelé a gyerekeit. A cigányok azonban, legalábbis a falusi cigányok többsége nem tette ezt.

Egy cigány gyermek ma lényegesen több támogatást kaphat, ha továbbtanul, vagy arra készül, már általános iskolás korában, mint korábban bármely szegény diák. Miért nincsenek a cigány gyerekek népi kollégiumai, az Arany János Program kollégiumai csordultig tele feltörekvő cigány gyerekekkel? Egyetlen tanulni vágyó cigány gyerek sem kallódik el, ha a szülei nem akadályozzák a gyermek továbbtanulását. Miért van akkor mégis olyan hihetetlenül kevés cigány gyerek az érettségizettek között? Aki azt mondja, hogy a szegregáció miatt, csak ismétli a kötelező humanista tételt, de nem feltétlen gondolta végig, mit beszél.

Gondolhatja, ha téved is, a jó szándéka kétségbevonhatatlan. Pedig a szegregáció fogalmával szellemi zsákutcába tévedhetünk. Akadályozva a nyílt gondolkodást. Azt, hogy megértsük, miért nem veszi komolyan a cigány családok sokasága az iskolát, ami számukra is láthatóan az egyetlen valódi különbség, ami a nyomort és a segílyt elválasztja a munkától és az élhető élettől.

Egy mélyszegénységből jött cigány egyetemista mondja, hogy havonta hetven-nyolcvan ezer forintból él. Ennyi jön neki össze ösztöndíjából. Tisztában van vele, hogy ez viszonylag sok pénz, még a családja támogatására is jut neki belőle. Miért nem hat a példája? Miért nem lelkesíti a szegény cigányokat?

A városi iskolában, ahol a gyerekek fele cigány, tavaly nyolcadikos lett egy cigány kislány, aki nyolc évén át mindenben remekül teljesített. Szerette az iskolát és az iskola is szerette őt. Mintha kárpótlás, vigasztalás lett volna a tanárai számára mindazért az elviselhetetlenül sok kudarcért, ami a mindennapos iskolai helyzetet jellemzi már egy ideje. Ki volt az útja kövezve a helyi gimnáziumba, ahol már készültek a fogadására. A kislányt be is írárták, aztán néhány nappal iskolakezdés előtt jött a hír, hogy a kislányt férjhez adták, jó pénzért, valamelyik szomszéd faluba, nem fog gimnáziumba járni.

A buszos küldöttségnek ide kellett volna jönnie, térden állva könyörögni a szülőknek, hogy ne tegyék ezt, ne bánjanak úgy a lányukkal, mint egy lóval.

A cigányság, nomád civilizációját őrizve, folyton alkuba bocsátkozott a társadalommal, melynek körében élt. És évszázadokon át úgy sikerült megmaradnia, sok viszonytagság között, hogy adott is, kapott is. Évszázadokon keresztül Kelet-Közép-Európában volt a legnagyobb mozgásteret, itt volt leginkább szabad tér saját életformája védelmére.

Most, a modern információs társadalomban a cigány szabadság védelme szinte a teljes értékvesztéssel egyenlő. A cigánytelep már nem nagyon tud mit kínálni a falunak, ahogy a falu sem a telepieknek,

annál is kevésbé, mert a falvak nagy része már maga is halódik, ha csak éppen a cigánytelep faluba költözése révén már el nem kezdődött egy új népességű település új élete, ahol a lakosoknak, a telepről beköltözött cigányoknak önmagukat kellene foglalkoztatniuk, önmagukkal kellene együttműködniük.

A „parasztként” vagy „zsidóként” élni nem hajlandó cigányság, miközben népessége relatíve és abszolút számokban is sokszorososa annak, mely valaha a modern társadalom peremén élt, a legrosszabb történelmi alkut kötötte meg (kiüresedett) szabadsága fenntartásáért: szegénységét, kiszolgáltatottságát, nyomorát tudja felkínálni eltartásáért cserébe. Gyermekait (jövőjét, jövőnket) vesztegeti el.

A cigányság jelentős tömegeinek története kultúrávesztés története, a többségi társadalom több elemében is ható magatartás és életmód mintáival együtt saját civilizációs örökségét is út szélén hagyta, védtelenné vált a világ szegénytelepeit jellemző negatív civilizációs kór fertőzésével szemben. Ez bénítja, ez szorítja karanténba, ez teszi megközelíthetelenné.

A cigányság ősi tradíciója, hogy ki kell bújni a jog, az életforma, minden társadalmi béklyó szorításából, túl kell élni valahogy a megrendszabályozási igyekezeteket, vagy a megtorlások időszakát, aztán megy minden úgyis tovább, ahogy rég, szabadon, a saját törvényei szerint. De ennek nálunk vége. Mert ennek az évszázados programnak előfeltétele volt a cigányság alacsony létszáma. A saját törvények ereje. Az együttműködés megújuló lehetőségei a helyi társadalmakkal. Ezek a feltételek már nem állnak fenn. Egyik sem.

Mindhárom vonatkozásban az ellenkezőjére fordultak a dolgok. A cigányság jelentős népességgé vált. A saját törvények elporlottak. Éppen a törvényen kívülség, az önszabályozás hiánya a legfájdalmasabb. És az az együttműködés, ami még töredékeiben megvan, vagy épp újólag adódik a cigány-magyar kapcsolatokban, már senkinek sincs igazán

javára, többnyire rossz üzlet, jobb volna, ha nem volna.

Olykor mintha pontosan látszana, minek kellene következnie. Lát-szik egyes karizmatikus keresztény mozgalmak térítőinek hatásában. A nyomorúságában elvadultan élő cigány ember felveszi a keresztiséget, magára vállalja a vallási közösség szigorú parancsolatait, ennek következtében visszaszerzi emberi méltóságát. Az az indulat, amivel megtért asszonyát fenyegette, az életmódváltással kifulladt. Családjáért élő közösségi emberré vált. Az emberi roncsból emberi nagyság formálódik a lélek által.

Szüksége volna a kirekesztetten élő, önmagát semmibe vevő cigányoknak a kereszténység újrafelvétele. Mert különben egyáltalán nem lesz világos, hogyan lehet emberként élni. Állandó szabályoknak és köztötségeknek megfelelni. Folyton a holnapra gondolni. A jövő érdekében a jelent újra és újra legyűrni. Ha az Úr nem ígér, nem ad ezért cserébe valamit, nem éri meg. Nem lehet kirtartani, kibírni.

Olyan korban kellene ezt tenni, amikor az Urat már rég helyettesítették profán kis istenek. Amikor a többség sem tudja már rég, miért dolgozik, miért hajlik a törvényre, minek neki az erkölcs, miért nem hagyják őt már békén.

Vagyis az ügy eleve reménytelen, ha történetek sokasága nem igazolná, hogy mégis megtörténhet az, ami józan számítás szerint már nem lehetséges. De a józan ész nem mindig jó tanácsadó.

Azt lehetne kérdezni, hogy hát akkor én is Lovas István álláspontját vallom, aki egy kis glosszában fedezte fel a régi igazságot cigány ügyben a két héttel ezelőtti Magyar Nemzet vasárnapi Képeslapjában.

Hogy tudniillik az a baj, hogy a cigány nem akar dolgozni. És semmi más. Aki dolgozni akar, az dolgozik és boldogul. Nem kellene az a sok álhumanista rizsa.

Nem, nem így gondolom.

A cigányok a Kádár-kor delelőjén majd mindannyian dolgoztak, azzal a munkával azonban nem voltak kisegítve, az olyasféle volt, nem

ugyanaz, de olyasféle, mint a feketék dolgoztatása az ültetvényeken. Az nem az ő munkájuk volt. Nem maguknak építették az országot. Ők ettől a munkától leépültek. Nem utolsó sorban ez a foglalkoztatás vezetett el ahhoz a válsághoz, ami a rendszerváltást követte. A régi módon nem lehet már élniük, új mód meg nincs.

Ki lettek rúgva, és most merenghetnek a szocialista munkakényszer paradicsomán.

terű programra sem, mely nyilvánvalóan fontos és százzsorosát hozhatja vissza a befektetett pénznek, akkor mire?

Máskülönben a Romaversitas honlapján van egy *közösség* feliratú link, de rákattintva nincs mögötte semmi.

Ahogy a *sikereink* felirathoz sem tartozik egyetlen információ sem. Hinnék örömmel a társaságnak, mert hinni szeretnék, de megkönynyíthatnék kissé a dolgomat.

hiszen hogyan marasztalhatnánk el a tudatlanokat és a kiszolgáltatottakat tudatlanságukért és kiszolgáltatottságukért. Csakhogy még Amerika sem lehet azon az állásponton az afroamerikaiakkal kapcsolatban, hogy a feketék, az egykori rabszolgáik minden mai bajáért a fehér közösség felel. Akkor sem tehetné, ha így volna (persze, nem lehet így), hiszen ha ezt állítaná, ezzel a tétellel eleve akadályozná az afroamerikaiak helyzetének valódi változását, mely nem lehetséges anélkül, hogy az érintett népcsoport ne ébredjen saját felelősségére ön-maga sorsa ügyében. Ha egy társadalmi csoport adott helyzetéért a felelősséget mindenestül másra hárítjuk, akárha teljes joggal, voltaképp a védendő közösséggel szemben is igazságtalanok vagyunk. A romák sorsáért a nem romákat hibáztatni, ezt tulajdonképpen nem feltétlenül a romák sorsáért érzett aggodalom motiválja, akkor pontosabb lenne a címzés, inkább a nem roma társadalom belső gondjainak kivetítése, átültetése ez.

Kifejezetten cigányellenes állami, politikai, igazgatási cselekvés a roma holokauszt óta nem volt Magyarországon. Ellenben segítő programok, kísérletek sokaságát lehetne felsorolni. Ezek azonban nem voltak sikeresek. A jelen tükrében nem ítéletünk róluk másként. De ha egy nép magát többé-kevésbé sikeresen modernizálta, és egyáltalán nem arra törekedett, hogy a cigányságtól elvegye a lehetőséget a modernizációra, hanem éppen ellenkezőleg, minden segítő programja erre irányult, akkor a szinte teljes kudarc mégsem fogható egyszerűen a modernizátorok számlájára. Ott kellett lenniük ehhez a kudarchoz a cigányoknak is. Meglehetősen történelmi makacssággal. Hiszen ez a modernizáció a világon sehol sem sikerült, és akkor talán mégsem csak a világnak kell magába néznie, hanem talán ideje arra is gondolni, egészen komolyan, hogy a cigányság (jelentős része, többsége) miért nem partner ezekben a történetekben. Miért nem tetszett meg neki mindmáig az európai ajánlatok egyike sem.

A Romaversitas hallgatói

Havas Gábor szociológus beszélt az Romaversitasról az M1 tévé Fogadóóra című műsorában (november 24-én), a felsőoktatásba került tehetséges roma fiatalokat anyagilag támogató, szellemileg felkészítő, a roma értelmiség, a roma középosztály kialakulását segítő programról. Fogynak a szponzorok, és az állam is felére csökkenti jövőre a támogatást, vagyis a Horváth Aladárék által 10 éve kezdeményezett roma láthatatlan kollégiumnak alighanem be kell zárnia. Ha valaki előlvassa Gyurcsány Ferenc vagy Lamperth Mónika nyilatkozatát a *Cigány életben*, azt gondolhatná, minden roma ügyre sok pénz jut. De ha erre sem, egy liberális hát-

22.

*A műveltség nyugét ledobva
Szabadságukban osztozik
Aleko is, nincs baja-gondja,
Múlatja nomád napjait.
Nem lett más; a család se; messze
Múltját egészen elfeledte,
Szereti az életüket,
A szállás oltalmát, az áldott,
Édes, örökös lustaságot
És csiricsaré nyelvüket.*

Azt gondolom, Szász Annának nincs igaza, amikor a roma nyomorúságot egyszerűen a gázsók nyakába varrja. Ahogy ezt a civilizált jóézés kívánja, sőt diktálja,

Az a szokásos vád, hogy mindig, mindenki meg akarta változtatni a cigányokat, azt követelve tőlük, hogy ne legyenek cigányok, és akkor boldogulhatnak. Hát persze hogy nem tetszett a cigányoknak ez az ajánlat. Tessék elfogadni őket olyanak, amilyenek, és úgy kapjanak segítséget, lehetőséget. Ezt az álláspontot képviselte például nagy szenvedéllyel Diósi Ágnes.

Csak hát épp ez az, nem lehet, hogy mindennek az az oka, minden mai bajnak az a gyökere, forrása, hogy a cigány cigány akart maradni? Meg akarta őrizni a különállását a polgárosodó európai társadalmakban. Mert nem akart polgárosodni. Nem akarta a polgárosodás feltételeit teljesíteni.

A magyarok dönthettek volna úgy, hogy nem veszik fel a kereszténységet, hanem maradnak pogányok, hiszen akkor volnának igazán önmaguk, viszont azért csak fogadják el őket Európában. Ma már alighanem csak a középkor kutatói tudósítanának egy nép beolvadásáról, eltűnéséről, pusztulásáról. Úgy maradhattunk magyarok, hogy közben állandóan változtunk. Kapaszkodtunk Európa szekerére.

A cigányok azonban efféle nagy változásokra nem voltak hajlandók. Noha természetesen náluk is folyamatos volt az alkalmazkodás, de nem abban az értelemben, hogy elfogadták az európai rendet, életformát, hanem épp ellenkezőleg, nomádok maradtak, úgy, ahogy ez napról napra lehetséges volt. Alkalmazkodtak pillanatról pillanatra, hogy elkerülhessék a változásokat.

Nagy szerencsájuk volt. Európa már annyira erős volt saját rendjében, hogy nem kellett félnie az idegenektől. Ez a szerencse a jelenbeli szerencsétlenség történelmi forrása.

Nomádokként jöttek a feudalizmusba már rég beletört Európába. Egy nehézkes, merev világot találtak. A kis csoportokban érkező cigányok nem hódítani jöttek, hanem életteret kerestek. Új utakat. A szelísen lakott, erdőkben bővelkedő Európában ezt megtalálták, el lehetett kerülni a törvényeket, el lehetett futni a hatóságok elől. Európában akkor még el lehetett bújni, szökni

Európa elől. Egy szimbiotikus fél-nomád civilizáció lett ennek a furcsa új európai népnek a találmánya. Alapelemeit alighanem eleve hozták magukkal. A nagy vándorlás során találhatták ki. Sok-sok kapcsolat, de semmi kötelék. Együttműködés de nem együttélés.

A cigány az valaki olyan, aki más, aki nem európai, aki nem fogadja el az európai normákat, aki nem egy nép a többi európai nép közül (az is, persze), hanem az egyetlen, amelyik Európában él ugyan sok évszázada, de lélekben mindmáig Európán kívül. Nem európaian. Ennek a szuverenitásnak voltak hősi korszakai, voltak hősei, voltak és maradtak kincsei, de ez az eredője a mai gyötrelmeknek is.

Talán Puskinnak is igaza van, meg Arany Jánosnak is. Noha ők csak költők voltak, de az átlagnál érzékenyebbek. A *Cigányok* cigány hősnője, *Zemfira* nem bír társ lenni. Neki a hűség, a kötöttség maga a halál. A legszabadabb nő a kor Európájában, a mai szabad nők legközelebbi rokona. De szabadsága nemcsak nyitottság, hanem rabság is, kényszer is. Az életével, a szerelmével szabadon rendelkezik, viszont ezzel a szabadsággal el is veszi azt az esélyét, hogy az európai nők szívós, csendes, állhatatos küzdelmének részeseként ma ő is tanítónő, doktornő, eladónő, gyárigazgató, kertész, gyógyszerész, irodista, buszvezető, lelkésznő legyen. Még mindig szabadnak mondhatnánk, hiszen nincs, aki megfoghatná, amikor 13-14 éves, és megpezdül a vére. Viszont szinte rögvest követi ezt a pillanatokig tartó nagy szabadságot egy élethosszig szóló szolgaság. A tehetetlen és készületlen anyáé, a tudatlanságé, a szegénységé, a kényszerűségé, a kiszolgáltatottságoké. Sok cigány lány tovább jut ma már ennél a végzetes pillanathoz. És ők aztán kedvük szerint választhatnak, hogy cigányok-e vagy nem cigányok. De persze nem lesz nagy kedvük cigányoknak mondani magukat, mert a cigány mindaddig azt a létszakadékot (is) fogja jelenteni, amibe még ma is cigány fiatalok ezrei vesznek el, amíg ez a szakadék el nem tűnik egyszer.

Arany János Csóri vajdája a *Nagyidai cigányokban* már a vár birtokában van, a vár korábbi védője elmenekül, ráhagyja, az ostromlók meg saját hülyeségük miatt elvonulni készülnek, Cigányország, vagy legalábbis egy cigány várbirtok megszületéséhez elég volna csak hallgatni. Nem mutatkozni. A cigányok azonban nem bírják ki, hogy *Puk Mihályék* után ne kiabáljanak, hogy nem tudnátok elmenekülni, hahó, ha volna lőporunk. Addig kurjongatnak, míg meghallották őket, és visszafordulva kikergetik a cigányokat a várból. Azóta sincs Cigányország, mert a cigányoknak azóta sincs lőporuk, vagy ha adódik is, rögtön elpuffogatják örömeikben. Vagy bánatukban.

Nem kellene a cigányokat felmenteni a maguk ügyeiben, soha, semmiben. Ez volna az első lépés. A cigányoknak meg kellene szabadulnia a felelősség-elhárítás, a felelősségáthárítás kultúrájától, hagyományától. Még ha a legjobb barátaink is ösztönzik őket erre. Akkor talán esély lenne rá, hogy nem csak Csóri-féle színpadias vajdajelöltek akadnának, hanem igazi sorsvállalók is. Márpedig a cigányság efféle magja, szubjektuma, szubsztanciája nélkül minden reform csak külsőség marad.

A cigánytelepek felszámolása gyakran semmi egyéb, mint a telepek nagyon költséges átköltöztetése, vagy éppen sok kis teleppé szaporítása. Egy-két cigánytelep forradalma, melyben a telep önmagát győzi le, sokkal kevesebbe kerülne, még akkor is, ha sokkal nagyobb érzékenységet, figyelmet és hozzáértést igényelne, viszont megteremthetné a modern cigány közösségi kultúra alapjait.

Segélyezni, háborogni a diszkrimináció miatt, támadni az előítéleteket, harcolni a szegregáció ellen szükséges ugyan, de ez mind csak negatívum. Defenzív hadviselés. És ha nem elég körültekintő, ha túl heves, ha túl okos, a vélt sérelmek nevében valódi sérelmeket okozhat.

Azt mondani, azzal tüntetni, hogy egy cigány gyermeknek ötven-szer kisebb az esélye egyetemre kerülni, mint egy nem cigánynak, azt jelenti, mintha ez az ország galád módon kirekesztené a cigányokat az egyetemről. És szégyellje magát. Miközben könyörögni kell a cigány szülőknek, hogy hagyják a gyerekeiket tanulni, ha már kedvet kaptak hozzá. Mert egyre több akadna, aki kedvet kapna hozzá. De persze a könyörgéssel nem lehet sokra jutni.

Nem elég a cigány kultúrát beengedni az iskolába, hogy akkor majd az iskola is otthonosabb lesz a cigányok számára. Azt is a magyar gyerek fogja többre értékelni. Jobban elsajátítani. Az kell, hogy a cigány pedagógusok felvegyék a harcot saját népük iskolaellenes, kultúraellenes, magyarellenos és gyakran cigányellenes előítéleteivel.

Azt írja Szász Anna, hogy néprajzos menyé sokat tud a cigányokról, velük foglalkozik, de nem száll be a vitákba. Pedig talán jó volna, ha kipróbálná, a terepen elsajátított tudás, a papíron szépen megrajzolt szellemi térkép valóban érvényes-e, hiszen a cigány kultúra legsajátabb vonása mégis csak az a kommunikáció, melybe Európa megtelepedett népeivel bonyolódott sok évszázada. Ennek a szövevényében kellene kiigazodnunk.

*

Puk Mihályék egy térkép alapján tervezték meg a nagyidai vár elfoglalását. A térképen volt egy magaslat, ahonnan játszva be lehetett lőni a várat. Hozzá is fogtak felvontatni az ágyúkat a hegyre. Azonban az adott helyen az ágyúk mocsárba süllyedtek, így nem lett semmi az ostromból.

„Ellenben, – ha a hegy igazán megvolna: / Akkor a mi tervünk ugyan remek volna! / Czibak úr pedig nagyon felsült volna: / Drága jó husz ágyúnk el nem csücsült volna”

23.

Ha volna, akinek tetszik az, amit írok, és kapok efféle elismerő levelet – nagyon megható, kedves gesz-

Gál Tamás és Bodonyi András A nagyidai cigányokban

tusok, köszönet érte –, gondolja végig újra, nem értett-e félre: én állandóan a magam tetszése ellen írok, állandóan szembekerülök saját álláspontommal, minden gondolatmenetem végén fojtogat a megoldatlanság. De ha az olvasó velem gyötrődik mondatról mondatra, az jó.

Nem azért írok, mintha a cigányok barátja volnék, hanem azért, mert semmiképpen nem szeretnék az ellenségükké válni. Így hát, gondolom, mégis csak a barátsággal kellene próbálkozni.

Azzal az állásponttal viaskodtam jó hosszasan, hogy a cigányok elnyomói volnánk, s minden problémának ez a gyökere. Csak az a furcsa ebben az antirasszista előítéletekből fakadó álláspontban, hogy minél inkább lehetne valaki elnyomó, valóban, annál kevésbé látszik elmarasztalhatónak. A multinacionális cégeket senki nem marasztalta el cigányellenességben, a hazai nagyvállalkozókat sem, a mezőgazdasági nagyüzemek menedzsmentjét sem, a nagy napilapokat sem, a nagy állami közintézményeket sem. Holott náluk a pénz, a hatalom, és a törvény. Mintha az lenne a helyzet, hogy akinek módjában áll, azok cigánybarátok volnának, aki meg maga is eléggé kiszolgáltatót, vagy-

is nem igazán áll módjában mások segítője lenni, az még ráadásul a cigányok sanyargatója is.

Volna tehát az eléggé futva élő nép, nyakig eladósodva, negyvennyolcórázva, de futólag is a cigányokat kismimizve, és volna az elit, amelyik emiatt nagyon szégyelli magát, és mindenféle leleplező, felvilágosító akciókba fog. Pláne, hogy az ellenelit még mintha pártfogolná is ezt az önző, előítéletes csúnya népet.

Most én nem fordítanám vissza a fegyvert odafentre, mert abból sem lesz nagyobb igazság, mint az eredeti irányból, de azért az alighanem mégis csak igaz lehet, hogy az együtt élő magyarok és cigányok megvoltak sokáig egymás mellett, többé-kevésbé békében. (Az elmúlt korok magyar irodalmának hiszek, s nem a jelen jogvédőinek.) A fordulat, a cigányok helyzetének a romlása a régi szocialista elit által elkezdett, majd a rendszerváltó elit által folytatott privatizáció következménye. Az új gazdasági rend következménye. Mely nem volt cigányellenes, de a cigányokkal nem számolt. Hiszen ők többségükben képzettség nélküli munkavállalók voltak. A munkavállalóknak pedig megmaradt a joguk, hogy munkát vállaljanak, de a régi renddel együtt

elveszett az a joguk, hogy munkát kapjanak. És eltűnt az a civilizációs kényszer is, hogy munkát kell vállalniuk. Ezért esett áldozatú a rendszerváltásnak a cigányság. Mindenütt Kelet-Európában. A felelősségvállalásra sehol nem volt erő, sehol nem mutatkozott közösségi szándék. Csak politikai szinten. Az pedig mindmáig csak az elit önáltatására elég. Ami a politikai elkötelezettségből napi elkötelezettséggé, tárgyi elkötelezettséggé, segítségé, lehetőségé vált, az a romák életének a válságát meg nem oldhatta. Ez a válság azonban megváltoztatta a romák és a nem romák együttélésének körülményeit, annál is inkább, hiszen a romák élethelyzetének romlásával együtt a velük azonos helyzetűek romlása is bekövetkezett. És a náluk valamelyest képzettebb, munkakultúrában lényegesen jobban álló társadalmi csoportok számára is jóval nehezebbé, bizonytalanabbá, kiszámíthatatlanabbá vált a világ. Ha ehhez hozzáteesszük a falusi roma népességrobbanás és a nem roma népességfogyás természetes következményeit, lelki következményeit, előttünk áll egy új, konfliktusokkal teli történelmi szituáció. Ebben a nehéz helyzetben a felek pusztán önvédelmére, a napi túlélésért folytatott küzdelmük is kész háború. Pláne, ha a stratégiák különbözőek. A roma először elhajtja azt a mankót, a törvénytisztelet, a normák, az előrelátás, a élettervezés civilizációs kellekeit, melyekkel már épp elboldogult volna, melyekkel épp megismerkedésben volt. Most azonban hirtelen akadályozták az életét. Miközben a magyarok pedig az önkizsákmányolás régi mintáihoz fordultak, ugyancsak kényszerből. Az utak nemcsak elváltak, hanem egymást keresztezték is. Egy falu nem lehet egyszerre az önfeladás és a megsokszorozott erőfeszítések terepe. Ez a falu ketté fog szakadni. És a felek közötti kapcsolat átalakul, a kölcsönös bizalmon alapuló együttműködésből kölcsönös bizalmatlanságon alapuló elkülönülés lesz. Nincs többé közös bizalmi alap.

(Mindezt persze árnyalja, hogy a cigányok közül akárhány átléphetett a másik falurészbe, vállalva

a másik túlélési stratégiát, ahogy az én cigány kőművesem az önkizsákmányolás magyaroknál is páratlan változatát művelve, saját keze erejéből, saját tisztességéből, szakadatlan igyekezete révén vállalkozóvá vált, és csak magyarokkal dolgoztat, magyar munkásai tőle tanulnak újra fegyelmet, tisztességet. Sajnos, az összképen száz történet sem változtathatnak szinte semmit, mert az efféle roma emberek maguk is elszakadnak a romáktól, kiszakadnak a roma társadalomból, mintha nem is onnan valók volnának. A mi cigány kőművesünknek soha nem volt cigány munkása.)

Ráadásul azokkal a fegyverekkel kezdtek egymás ellen csatázni, amelyeket odafentről kaptak. És azon körülmények között, melyeknek mégsem ők maguk voltak megalkotói, nem ők döntöttek róla. És most úgy látszik, hogy ezek a körülmények szítják az ellenségeskedést. Az elidegenedést. A visszaidegenedést. A politikai és a gazdasági elit hősiesen, rettenetetlen bátor szívvel lökte az országot a tőke nagyra tátott szájába, magával mit sem gondolva. (A tőke nagy szája nem is annyira a fenevadé volt különben, inkább az ámulaté, hogy ez az elevennek látszó nagy ökör tényleg így lenyelhető, maga akarja ezt, még csak szaladni sem kell utána?) És ezzel a tetteivel döntött a cigányság sorsáról is. Antall is, de épp úgy Horn, leginkább azonban a tőkevitéznek száza, ezrei. Akik talán ma már jótékonyági alapítványokat támogatnak, s közben krokodilkönnyeket hullattak. És még folyik ma is ez a zsákmányolás, folyik ma is a könny.

Akinek volt valamibe megkapaszkodni, az túlélhette a tőke újrafelhalmozásának két nagy évtizedét, és hajthat a megmaradásért, cserében plázába járhat imádkozni. Akinek nem volt miben megkapaszkodnia, az elveszett, azt sajnálják, rettenetesen. És azt súgják egyiknek a fülébe, hogy nézd már, ezek a magyarok nem engedik, hogy segítsen rajtad, irigyek, gyűlölnék benneteket; a másíknak meg azt, hogy nézd csak, ezeknek a cigányoknak semmi nem elég, lusták és telhetetlen-

nek, hát azért nem jut neked annyi, amennyi járna.

Azt gondolom, nekünk közteseknek, akik nem voltunk szerzői az új Magyarországnak, de nem letünk áldozatai sem a szerzők buzgó-ságának, önzésének, részvétlenségének, hozzá nem értésének, jó lett volna, ha bírunk némi tárgyilagossággal, és nem tűrjük el, hogy ideológiákba csomagoljanak bennünket. Hogy aztán rövidesen mi magunk is lelkesen árusítsuk ezeket az ideológiákat. Cserbenhagyva egyúttal az országot. Magunkat.

Lett közben a cigányok számára is ideológia. Az áldozatoké. Ami az igazságtól abban az apróságban különbözik, hogy a cigányt kifosztó cigány is ezt vallja. Meg abban, hogy elég elimádkozni, elsírni, elordítani, terem magától megoldást. Meg abban – ettől félek, ez aggaszt leginkább –, hogy olaszliszka gyilkos közössége nem büntudattól sújtott, hanem bosszútól reszkető. Bosszúra szomjas. A gyilkosságban ébredt öntudatára. Gyilkosként találta meg magában az áldozatot.

„Az olaszliszcai cigányok felé erőt kell mutatni, mert másból nem értenek.” Ezt írja Horváth Judit. De mit fognak megérteni ebből az erődemonstrációból? Amit e nélkül is feltételeztek, hisz ők egy ámokfutó cigánygyilkos autóst rugdostak halálra, épp ez volt a lincselés lelki töltése, a brutális, vad másik feltételezése. Aki ugyan nem volt sehol, egy tanárember dühítően szelíd, és vérforralóan ijedt arca volt helyette. De lám, a fantomot, ha csak utólag is, mégis valóságosnak láthatják: a fenyegetettségüket. Az ellenség mégis csak levetette álarcát.

A képmutató a dübörgő motorosokkal felfedte igazi arcát.

Kell-e demonstrálni Olaszliszkan? Igen, persze, hogyne, de nem farkasszem nézve a helybeli cigány fiúval, aki vagy részt vett a lincselésben vagy nem, talán még nem tudja, mit gondoljon a világról, de a motorosok ebben gyorsan eligazítják. Holott az egyetlen célunk az lehet, hisz mi másért mehetünk oda, hogy megértse és bánja a szörnyű

esetet, akár mint tettetárs, akár mint cigány.

Valaha a cigányok félték a vármegyétől, de a parasztoktól nem. Az isteni törvények nem nagyon zavarták őket, de a vajda, egy-egy közösség cigány vezetője azért csak bírt tekintéllyel. Nem volt ideális megoldás, de többnyire elegendő volt az egyensúlyhoz. Ma azonban a szegény cigány nem fél senkitől, csak a hitelezőjétől, a telepek kiskirályaitól, maffiózóitól. Ebből lesz a kiszámíthatatlan, ön és közveszélyes magatartás. Az erkölcsön és törvényeken kívül került cigányságot a félelemkeltés csak igazolással látja el. A polgári erő konstruktív pillanatban sokat érhet, ezen kívül azonban maga is csak pusztít, mint bármely nemtelen fenyegetés. Ha a rendszerváltás idején a polgárok közösségei egyszerre tudták volna intézményeiket a cigányok védelmére szorítani, miközben a cigányokat is szorították volna a törvényes életformák közé, sokra juthattak volna.

Menj, demonstráld Olaszlisztkán, joggal teszed, aztán amikor hazamentél, gondold végig, mit tehetnél, hogy segíts egy kismimizett nép talpra állásában. Nem azért, mert te is azok között lettél volna, akik kifosztották. Voltaképp nem vettek el tőle semmit, ami az övé lett volna. Viszont mégis csak mindent elvesztett. Akár szánod őket, akár nem, magadat kellene szánod annyira, mint emberfiát, hogy gondoldj velük is.

Viszont a Gój Motorosokkal baj van. Bennem egyetlen nagy motoroskerékpár is szorongást ébreszt, ha végigdübörög az utcánkon, hogy hátha visszafordul, és megint és megint. Olyasfélék nekem a szabadidős motoros konvojok a közúton, mint egy óriásdarázs csapat, valahogy azt gondolom, bármikor támadhatnának, szúrhatnának is. Még akkor is így van ez, ha tudom, hogy motorra ülve meg a szabadság-élmény rendkívüli.

Gój Motorosként: „nem zsidó”, „csak azért sem zsidó”, „naná, hogy nem zsidó”, „zsidókkal perben álló” öntudattal demonstrálni, szervesen átdübörögve a cigányok lak-

ta utcákon, ez semmi más, mint fenyegetés. Ezt látja, érti Horváth Judit is. És örül neki, elégedettséggel tölti el. Én meg azt gondolom, ez a fenyegetés a semmibe visz. Eztán jó lesz majd Gój Motorosnak lenni. Vagy a Gój Motorosok távoli tisztelőjének. De nem lesz jó se magyarnak, se cigánynak, se zsidónak. Se senkinek, aki a kezét nyújtáná. Hogy másnap ne legyünk egymásnak idegenek.

Az a kritika, amely összetereli egy felirat alá a cigányokat, nem jó kritika. Mert épp azok a különbségek nem számítanak többé, se számukra, se számunkra, melyek minden változás alapjai lehetnének. Melyek léteznek, de ebből a szemszögből elvesztik létezésük súlyát. És mindenki más lesz, mint aki valójában. Személy sem lesz többé. Még a roma bűnöző is bűnözőbb lesz, hiszen természete szerint lesz az, és nem lesz többé ártatlan cigány, még elvileg sem.

Azt írja Horváth Judit, hogy örül Szögi Lajos emlékművének, „ugyanis ha a „mementó” nem lenne ott és nem látogatnák folyamatosan a magunkfélék és a Gój Motorosok is, akkor az ott élők azzal lennének már régen elfoglalva, hogy az újságok a „lincselés” szót használják, és ez milyen kirekesztő és igazságtalan a közösségükre

nézve, stb. Így viszont nem feledhetik a lincselés tényét, legfeljebb csak annyit „mernek” időnként tenni, hogy krumplihéjat dobálnak rá és leöntik szennyvízzel.”

Csakhogy nem a lincselés tényére kellene emlékezniük, hanem saját histériájukkal kellene valamit kezdeniük, melynek áldozatul estek. Melynek révén iszonyatos tetheli a lelkiismeretüket. Siratniuk kellene magukat éjszakákon át, ahogy csak a cigányok tudnak siratni, hiszen megölték cigány tisztességüket.

A Gój Motorosok azonban nem jó terapeuták, nem jó pszichológusok. Dübörgésük azt javasolja, azt üzeni, azt hallhatják ki belőle, vigyázz cigány, erősek vagyunk, utolérünk. Hiába csukod be az ablakot, nem menekülhetsz.

Én megértem azt is, aki a Gój Motorosoktól fél, és azt is, akit a Gój Motorosok lelkesítenek, de azt mondanám, ez a két álláspont ugyanannak az éremnek a két oldala. Tudniillik a cigányok társadalmi problémájának rossz kezelése az egyik oldalról és a másik oldalról is.

Be kell látni, hogy nem csak a cigány az áldozat. Alighanem magyarok ezrei számolhatnának be cigányok okozta súlyos, feldolgozhatatlan, életre szóló sérelmekről. Sőt, maguk a cigányok is áldozatai,

A Gój Motorosok Olaszlisztkán

céltáblái a közülük való erőszaknak. A cigány családon belüli, a cigány családok közötti erőszaknak. Mindezt nem lehet, nem szabad, nem érdemes, súlyos felelőtlenség a diszkrimináció függönyével elfedni.

De semmit sem ér az, ha leszagatjuk ezt a függönyt, felkapcsoljuk a reflektorokat, és azt mondjuk, ők azok. Hiszen a fény csak a mozdulatokat mutatja meg (a botrányt, a tragédiát). De az értelmet mi olvasuk bele. A mi életünknek kellene megváltoznia. A mi életünkkel tehetünk valamit a változásért. A jelentésért. A katarzisért. Szögi Lajos újra és újra lejátszódó halála ellen. A szennyvíz és a krumplihéj ellen.

Szögi Lajos meghalt, gyilkosai börtönben. Viszont a kislány, aki nem követett el semmit, gyilkosság ürügye lett, érte lettek gyilkossá, kerültek börtönbe apja, anyja, fivére. Vele mi lesz? Nem ő az igazi cigány? Az örök cigány? Aki már megszületésével végzetes pályára téved? Hiszen ő is betlehemi gyermek, tudunk-e örülni neki? Felnevelődhet-e tisztességben, békességben, szorgalomban, hogy megválthassa magát múltjától?

Csak mondom, mondom, hogy kikeveredjek valahová, pedig már levelekre kellett volna válaszolnom, Dr. Vajda Ferencné, Gergely Győző, Horvát Lajos, Benedekné Fekete Hajnalka, Czapp Sándor leveleire. Legközelebb erre kerül sor.

Láttam egy képet a neten a „romák és magyarok” kifejezés beírásával.

Volt hozzá szöveg is. Nem kerülhettem ki.

Két dolgot utálok nagyon ezen a világon. Az antiszemitizmust és a cigányokat... OK, van köztük normális, persze, de nagyon sokan beleillenek abba a képbe, ami ebben az országban elterjedt róluk. A neten keresgéltem pár perce, hogy mi van fenn imádott falumról, ahol felnőttem, és még mindig visszajárok a tanítási szünetekben.

Valami drogfogyasztás ellen küzdő mozgalom ment keresztül az országon, és minden tanyán és kis faluban megálltak szónokolni, (ezzel nem érnek el sokat, a gyerek leszarja, hogy káros, a pillanatnyi élvezetért teszi, amit a szer nyújt) így nálunk is.

A kép az iskolaudvaron készült, és teljes mértékben magáért beszél, (klick a képre, úgy nagyobb méretben megnyílik).

A faluban és a környéken is körülbelül ekkora a romák és a magyarok aránya. A kép nem vágott, és nem direkt a romákat fotózta a készítője. Tényleg ennyien vannak. Durva.

Na valami kis hatótávolságú, nagy erejű szer nincs valakinél? Akinek az őszi zavargásokról maradt egy kis könnygázpatronja, vagy akármilyen cucca, az bedobhatja közéjük. Grrrr.

A szerző megrendülését, hogy egykori iskoláját cigányiskolaként látja viszont, megértem.

De meg kell kérdeznem tőle, ő közben hova tűnt a faluból, rokonai, öccsei, unokaöccsei miért nincsenek a képen? Megették őket a cigánygyerekek?

Ha a cigánygyerekek nincsenek az iskolaudvaron, rég zárva lenne, senki nem volna ott. Csak gyom meg pusztulás. Az jobban tetszene?

A gyerekek a képen valami eskü, fogadalmat tesznek, még kíváncsiak, buzgók, ábrándozóak, szépek. Magyarul beszélnek és szeretnék magyar gyerekeknek mondani, tudni magukat. Tényleg ellenségei ők bárkinek is?

Őn, az okos magyar, tömegesen végzi ki a cigánygyerekeket a neten, a buta cigányok meg ijedtükben valószínűleg megölik Szögi Lajost. Jó lesz ez így?

A magyar frusztráltságnak a magyar hitetlenség, tehetetlenség és szétesettség a forrása. Azért lehet ijesztő egy csapat élénk cigánygyerekek, mert mi magyarok bizony padlót fogtunk itt az ezredfordulón. Ha azt gondoljuk, hogy miattuk, az épp annyira bölcs megfontolás, mint nekitámadni a tavasznak, mert nincs erőnk, nincs kedvünk kimenni a kertbe.

A kép alighanem egy borso-di településen készült. Magáról az eseményről nem sikerült kiderítenem semmi közelebbit. Az látszik rajta, hogy néhány cigány gyermek lelkesebb, mint a többi, de a képen láthatóan egy vegyes cigány-magyar gyermekcsoport van.

TAKÁCS GÉZA (Pápa, 1953.) magyar-történelem szakos tanár. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végzett Szegeden, 1976-ban. 1981-ben kapott történelem szakos diplomát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Az idejét javarészt különböző iskolákban töltötte. Harminc éve ír mindenfelét mindenfelé, az Alföldtől, a Hajdú-Bihari Naplótól és a régi Mozgó Világtól az Új Könyvpiacig, az Iskolakultúráig

és a Kommentárig. 2003-ban jelent meg az Önkonet gondozásában *Iskolapróza Egy szabad iskola problémái* című könyve, majd *Kiutkeresők. A cigányok iskolai reményei* címmel 2009-ben jelent meg szociográfiája a *Magyarország felfedezése* sorozatban. Szerkesztette a *Tani-Tani* című alternatív pedagógiai folyóiratot, s *Iskolakép* címmel volt egy rövidletű saját folyóirata. Jelenleg a monori Kossuth Lajos Általános Iskola tanára.